

ВІДГУК

*офіційного опонента – докторки юридичних наук, професорки
Тищенко Олени Володимирівни на дисертаційну роботу Мульгіної
Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи
у сфері соціального захисту населення України», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»*

Актуальність теми дослідження. Соціальні ризики, з якими стикається населення в сучасних економічних умовах (пандемія COVID-19, епідемії, безробіття, малозабезпеченість, інвалідність тощо) спрямовують людей на переформатування підходів щодо організації свого життя у напрямку обрання такого виду діяльності, яка дозволить бути максимально незалежним і нести повну відповідальність за процес її організації та результати. За цих умов значно збільшується чисельність осіб, які самостійно забезпечують себе роботою, зокрема здійснюють незалежну професійну діяльність. Практика засвідчує, що на сьогодні до затребуваних видів незалежної професійної діяльності відносять бухгалтерів, арбітражних керуючих, аудиторів, лікарів, приватних виконавців, нотаріусів, адвокатів тощо. Правова специфіка самозайнятості, її відмінність від трудових правовідносин, зумовлює необхідність удосконалення соціального захисту цієї категорії осіб, зокрема в частині визначення сутності та природи поняття «самозайнята особа» як особливий правовий статус фізичної особи; здійснення розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, таких як «фізична особа», «фізична особа-підприємець», «член особистого селянського господарства»; визначення стану правового регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері; виокремлення особливостей правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта, що надає соціальне забезпечення; з'ясування місця самозайнятих осіб у системі соціального страхування.

Теоретично-правовим проблемам соціального захисту населення України присвячені праці багатьох вітчизняних учених. Вагомі питання функціонування соціально-захисних відносин піднімали такі науковці, як: В. Андріїв, Л. Біла-Тіунова, С. Іванова, О. Кучма, Н. Коробенко, Т. Козир, Г. Лещук, О. Москаленко, Р. Мірошник, Л. Райнова, С. Синчук, Л. Сіньова, І. Тиванюк, М. Шумило та ін. Утім на сьогодні залишаються не до кінця врегульованими багато важливих проблем, зокрема щодо правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального забезпечення.

Все це в сукупності дає підстави констатувати надзвичайну актуальність представленого нам сьогодні на розгляд дослідження правового статусу самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України.

Тема дослідження спрямована на виконання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, схвалених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 та пов'язана з підготовкою змін до національного законодавства та безпосередньо стосується Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. Також робота спирається на акти Національної академії правових наук України, зокрема Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначені Стратегією Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., що затверджена постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21 тощо

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітких визначень понять, проведеної систематизації та класифікації тощо, а також з урахуванням зарубіжного досвіду авторці вдалося досить аргументовано висловити свої думки щодо

особливостей правового соціально-забезпечувального статусу самозайнятих осіб, окреслити проблеми правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення та запропонувати шляхи модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу. Позиції, які формулює та відстоює авторка дисертаційного дослідження ґрунтуються на останніх досягненнях правової науки. Варто зауважити, що наукові положення дисертаційної роботи об'єктивно відображають реальний стан правового регулювання соціального захисту самозайнятих осіб в Україні.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації викладені в дисертації є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Так, для здійснення дисертаційного дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування, аналогії), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються у галузях багатьох наук (порівняльний, кількісного й якісного аналізу, моделювання), методи, розроблені окремими галузями наук (статистичний), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний). Перелічені методи використано у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволило сформулювати цілісну методологічну базу, а також забезпечило повноту й об'єктивність зроблених висновків. Вдалих вибір методів дослідження, аналіз і синтез наукової літератури, нормативно-правових актів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження, яке полягало в отриманні наукових результатів у вигляді наукових висновків щодо визначення правової природи та правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення, дозволили

успішно розв'язати визначені завдання, а саме: розкрити сутність та правову природу поняття «самозайнята особа» як особливий правовий статус фізичної особи; провести розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, виділити види самозайнятих осіб; охарактеризувати правове регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері; з'ясувати сутність правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта, що надає соціальне забезпечення; охарактеризувати правове регулювання отримання самозайнятою особою видів соціального забезпечення; визначити місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування; узагальнити міжнародний досвід правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення; виявити проблеми правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення; запропонувати шляхи модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу.

Сформульовані мета і завдання вказують на глибину наукового пошуку, його комплексний характер та інноваційний підхід здобувачки до вирішення проблем комплексного загальнотеоретичного дослідження особливостей правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення.

У процесі дослідження дисертанткою було проаналізовано значний обсяг нормативного матеріалу, зроблено широкий огляд наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених у сфері права соціального забезпечення, трудового права, загальної теорії права, філософії, інших галузевих наук. Нормативну та емпіричну базу роботи склали Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, якими регулюються питання соціального захисту самозайнятих осіб, низка міжнародних актів у сфері

соціального захисту, окремі законодавчі акти зарубіжних держав, а також практика їх застосування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням проблематики правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального забезпечення. У результаті проведеної роботи сформульовано нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто.

Так, *уперше*: – виокремлено наступні форми функціонування самозайнятої особи, як-от 1) суб'єкт, який відіграє певну роль у соціальному забезпеченні, будучи як надавачем, так і одержувачем соціального забезпечення; 2) суб'єкт соціального забезпечення, який надає відповідні соціальні послуги в межах державної системи, за допомогою державно-приватного співробітництва; 3) суб'єкт, який надає окремі види соціального забезпечення незалежно від діючої системи державного соціального забезпечення, самостійно та в доповнення до наведених систем; – за особливостями соціально-забезпечувального статусу виокремлено: (1) самозайняту особу як отримувача соціального забезпечення, що обумовлюється її загальною правосуб'єктністю; (2) самозайняту особу як отримувача соціального забезпечення, що обумовлюється її спеціальною правосуб'єктністю, пов'язаною зі здійсненням підприємницької, незалежної професійної діяльності; (3) самозайняту особу як отримувача додаткових недержавних видів соціального забезпечення; – визначено такі особливості прогресивного досвіду країн Європейського Союзу, які доцільно врахувати в національному законодавстві України при впорядкуванні соціально-забезпечувального статусу самозайнятих осіб: 1) застосування окремими країнами (Австрією) «гібридного» підходу до тлумачення категорії «самозайнята особа»; 2) акцентування уваги на способах охоплення соціальним забезпеченням самозайнятих осіб сільськогосподарського

сектору; 3) пропозиції щодо створення спеціального органу, вповноваженого контролювати стан виконання різних європейських ініціатив і нормативних положень, які фіксують права у сфері соціального забезпечення для самозайнятих осіб; 4) активізація та залучення до процесу вдосконалення практичної реалізації чинного законодавства у сфері соціального забезпечення самозайнятих осіб; 5) встановлення різних способів для збереження та передачі соціальних прав, які були набуті особою; 6) актуалізація необхідності збору статистичних даних щодо самозайнятих осіб; 7) організоване інформування самозайнятих осіб про їх права й обов'язки у сфері соціального забезпечення; 8) спрощення адміністративних процедур та вимог до самозайнятих осіб під час доступу до соціального страхування та забезпечення тощо; – запропоновано прийняти спеціальний законодавчий акт щодо соціального забезпечення самозайнятих осіб, відповідно до якого закріпити такі види соціального страхування: 1) страхування від можливої втрати доходу самозайнятою особою, яке може здійснюватися нею добровільно та надасть їй право на (а) одноразову виплату для вжиття заходів щодо відновлення власної платоспроможності на ринку та продовження діяльності; (б) на періодичні виплати протягом визначеного в договорі про добровільне страхування строку для підтримання свого матеріального забезпечення протягом періоду відсутності іншого доходу та пошуку підходящої роботи; 2) соціальне страхування від втрати професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності (добровільне), за яким самозайняті особи отримають змогу отримати одноразові соціальні виплати для підвищення власної професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності. У законі доцільно закріпити такі державні соціальні послуги, як соціальне консультування, проведення Центрами зайнятості круглих столів та зустрічей самозайнятих осіб за видами їх діяльності, на яких можливим стане забезпечення обміну досвідом, соціалізації, підтримання соціальних і професійних зв'язків таких осіб;

удосконалено: – класифікацію самозайнятих осіб, яку запропоновано здійснювати за наступними ознаками: 1) видом обраної діяльності; 2) особливостями процедури набуття правосуб'єктності; 3) особливостями форми провадження їх діяльності; 4) цілями здійснення такої діяльності; 5) поєднанням різних видів діяльності; 6) характером ролі в соціальному забезпеченні та за іншими ознаками; – підходи до визначення поняття «соціальне страхування самозайнятих осіб» та запропоновано розглядати його як комплекс прав, обов'язків і гарантій самозайнятих осіб, а також процедур їх реалізації, змістом яких є здійснення обумовлених законом або договором відрахувань до державних або недержавних страхових фондів, страхових організацій з метою формування ціннісно-матеріальної й організаційної, соціально спрямованої структури, що є основою та джерелом для надання матеріального забезпечення, соціального обслуговування, пільг, компенсацій та інших видів соціального забезпечення, яке спрямоване на подолання або зменшення негативного впливу складних життєвих обставин (соціальних ризиків), що визначені законом або договором як страхові ризики (у разі настання – страхові випадки), що є підставою для отримання такого забезпечення; – спеціальні правові ознаки правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального страхування, у зв'язку з чим відзначено, що 1) особливості структури правового статусу самозайнятих осіб обумовлюються наявністю в них найманих працівників, у зв'язку з чим правовий статус може включати два елементи: (а) обов'язковий – самозайнята особа виступає одночасно застрахованою особою та страхувальником – сплачує страхові внески, здобуваючи власний страховий стаж та формуючи основи власного соціального забезпечення; (б) додатковий – самозайнята особа виступає страхувальником тих осіб, щодо яких вона є роботодавцем; 2) правовий статус самозайнятої особи в соціальному страхуванні включає як права (щодо отримання інформації про власне соціальне забезпечення, з питань сплати єдиного внеску, отримання видів соціального забезпечення в разі

настання страхового випадку), так і обов'язки, серед яких постійно та систематично протягом усього часу здійснення відповідної діяльності сплачувати страховий внесок, подавати звітність тощо; 3) правовий статус самозайнятих осіб не є достатньо спеціалізованим, тобто не передбачає особливих вимог щодо участі таких осіб у системі соціального страхування, суттєвих відмінностей у розмірі та процедури сплати єдиного внеску, не визначає відповідних пільг у порівнянні з іншими категоріями роботодавців тощо;

набули подальшого розвитку: – пропозиції щодо перейняття зарубіжного досвіду в контексті вдосконалення чинного правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального забезпечення, у зв'язку з чим запропоновано: 1) розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення та страхування, створення альтернативних фондів з диференційованими підходами до пенсійного страхування для самозайнятих осіб (Нідерланди); 2) розвиток професійних фондів соціального страхування самозайнятих осіб (Нідерланди); 3) розробки пропозицій щодо можливості страхування доходу, а не роботи, що є більш актуальним саме для самозайнятих осіб (США); 4) зменшення податкового тиску та забезпечення гнучкості державної політики під час закріплення податкових ставок для самозайнятих осіб з урахуванням їх становища на ринку, доходу, особливостей галузі, в якій здійснюється діяльність тощо (США); – положення щодо існуючої проблематики правового статусу самозайнятих осіб як надавачів соціального забезпечення: 1) брак спеціального законодавства, відповідно до якого було би врегульовано порядок, умови, підстави й форми участі самозайнятих осіб у наданні видів соціального забезпечення за державним фінансуванням; 2) недостатня спеціалізованість норм ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 №5073-VI, з огляду на яку не отримала свого належного правового регулювання можливість самозайнятої особи виступати як окремий суб'єкт благодійної діяльності, у тому числі в

соціальної сфері; 3) прогалини правового регулювання схем добровільного соціального страхування, які обумовлюють неврегульованість права самозайнятих осіб засновувати та бути вкладниками недержавних фондів соціального страхування; 4) неналежна законодавча, організаційна й фінансова підтримка забезпечення ефективного соціального страхування найманих самозайнятими особами працівників, відсутність відповідних пільг щодо сплати соціальних внесків тощо; – пропозиції щодо вдосконалення соціально-забезпечувального правового статусу самозайнятих осіб, серед яких запропоновано виділяти: 1) організаційні; 2) інформаційні; 3) концептуально-стратегічні; 4) нормативно-правові, до яких віднесено: (а) комплексне нормативно-правове реформування: вдосконалення та перегляд норм тих галузей права, які впливають на формування цілісного правового становища самозайнятих осіб в суспільстві та, як наслідок, визначають особливості соціально-забезпечувального правового статусу наведених осіб та (б) внесення змін до спеціального соціально-забезпечувального законодавства.

Загалом наукова новизна визначається сучасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та тенденцій в аспекті теми дисертації. У роботі дістали подальший розвиток раніше проаналізовані положення, а також сформульовані нові наукові тези й висновки, запропоновані авторкою особисто та подані нею до захисту.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави для висновку про те, що авторкою майже в повній мірі вирішено зазначені вище завдання та досягнута мета дослідження та вперше у вітчизняній доктрині права соціального забезпечення здійснено комплексне наукове дослідження проблематики правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального забезпечення. Обсяг дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки є загалом обґрунтованими і достовірними. Авторкою для обґрунтування власних висновків і

пропозицій використано достатню кількість джерел, що свідчить про глибину наукового пошуку і забезпечує комплексний розгляд поставлених завдань.

Повнота викладу одержаних результатів. Усі основні наукові ідеї, положення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Результати наукового пошуку знайшли відбиття в трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, в одній науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у тезах 3 доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень у сфері права соціального забезпечення, а також, зокрема науково-теоретичних розробок з питання правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу; б) у правотворчості – у процесі розробки й удосконалення національного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими нормами, що регулюють правовий статус самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення; в) у правозастосуванні – керівниками та посадовими особами органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування, Центру зайнятості, інших суб'єктів владних повноважень, органів державної влади та місцевого самоврядування, які уповноважені на надання різних видів соціального забезпечення, адміністрування єдиного внеску та взаємодіють із самозайнятими особами під час реалізації наведених повноважень у ході надання останнім соціального забезпечення, інших адміністративних послуг, проведення консультування, у ході

вдосконалення організації власної діяльності тощо; г) у навчальному процесі – під час вивчення в юридичних освітніх закладах навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення», підготовки робочих програм і планів, написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної і нової проблематики, в зазначеному дисертаційному дослідженні містяться дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми.

1. У дисертаційній роботі розглянуто самозайняту особу як суб'єкта права соціального забезпечення, зокрема досліджено правовий статус самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення. Зроблено висновок, що самозайняті особи є суб'єктами права соціального забезпечення, і мають право на отримання різноманітної матеріальної підтримки та соціальних послуг. При цьому зовсім не розкривається питання: хто є суб'єктами права соціального забезпечення, їх характерні ознаки. Переконавши розкриття цього питання значно б підвищило цінність проведеного дослідження.

2. Серед ключових слів в анотації до дисертаційного дослідження названо «соціальний ризик», який в роботі згадується неодноразово. Приміром, «важливо визнати, що самозайнятість несе в собі невід'ємні соціальні ризики, такі як потенційна втрата доходу через об'єктивні та непереборні обставини, а також зниження професійної компетентності чи виробничих можливостей, що може вплинути на конкурентоспроможність на ринку»; «самостійна зайнятість породжує необхідність брати на себе не лише відповідальність за економічні результати власної трудової діяльності, а й долати й передбачати можливі соціальні ризики» і т.д.

Водночас цьому правовому явищу в роботі майже не приділено достатньої уваги. І тому виникає цілком логічне запитання щодо авторського розуміння поняття «соціальні ризики» та які специфічні риси цього явище в праві соціального забезпечення?

3. Для досягнення мети дослідження, яка полягає у визначенні поняття й сутності самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення з подальшим розкриттям особливостей її правового соціально-забезпечувального статусу, вивченні зарубіжного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення та формулюванні пропозицій щодо перспектив його використання в Україні, одним із завдань було визначено розглянути особливості правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта, що надає соціальне забезпечення та з'ясувати місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування. При цьому дисертантка не дає чіткої відповіді на таке важливе для юридичної науки питання як співвідношення термінів «соціальне забезпечення» та «соціальне страхування». Ми ж констатуємо, що серед науковців єдина думка щодо змісту та співвідношення зазначених понять відсутня. Очевидно, суперечки щодо термінології свідчать про недостатньо глибоке усвідомлення сторонами-опонентами змісту та співвідношення категорій «соціальне забезпечення» та «соціальне страхування».

4. Судячи зі списку використаних джерел, здобувачка під час написання наукової роботи проаналізувала велику кількість наукових робіт інших учених, як у галузі права соціального забезпечення, так і інших галузей права і це заслуговує на схвалення. Водночас аналізуючи погляди інших науковців щодо досліджуваного питання, доцільно було б виловлювати також більше власну точку зору.

Водночас висловлені пропозиції та зауваження в більшій мірі є переважно дискусійними та не створюють суттєвого впливу на високий рівень виконаної дисертаційної роботи. Теоретичні результати й наукові

положення, які містяться в даній дисертації характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий вклад дисертантки в науку права соціального забезпечення.

Крім того, висловлені зауваження не ставлять під сумнів значимість роботи, достовірність її висновків, наукову новизну та вагомість одержаних результатів з урахуванням фундаментальності проблематики. Необхідно визнати, що в дисертаційному дослідженні Мульгіної Оксани Володимирівни здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, яке полягає у визначенні поняття й сутності самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення; з'ясуванні особливостей її правового соціально-забезпечувального статусу, вивченні зарубіжного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення та формулюванні пропозицій щодо перспектив його використання в Україні.

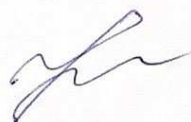
Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну й достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Мульгіної О. В. відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим НАЗЯВО вимогам.

Керуючись вищевикладеним робимо висновок, що дисертація Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у

редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р.), п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її автор, Мульгіна Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

Офіційний опонент:

**Докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Олена ТИЩЕНКО

